

Sažetak biografije allame Dža'ferija¹

Rezime

Tekst predstavlja ličnost istaknutog iranskog alima allame Mohammad Taki Dža'ferija (*Mohammad Taqī Ğa'fari*). Tekst je podijeljen u dvije cjeline. U prvoj cjelini data je sažeta biografija allame Dža'ferija, te predstavljen mali dio iz njegove bogate znanstvene bibliografije. Druga cjelina je intervju u kojem allame Dža'feri jednostavnim, prijemčivim jezikom iznosi vlastita gnostička stajališta stavljajući akcenat na potrebu aktualiziranja gnostičke misli u svakodnevnom čovjekovu životu.

Ključne riječi: Mohammad Taki Dža'feri, gnoza, pozitivna gnoza, odrična gnoza, Kant.

PROFESOR ALLAME MOHAMMAD TAKI DŽA'FERI (*Mohammad Taqī Ğa'fari*) rođen je 1304. S. / 1926. u Tabrizu. Islamske znanosti izučavao je u Tabrizu, Teheranu, te vjerskim centrima u Komu i Nedžefu. Nakon stjecanja akademskog zvanja u ovim znanostima odgajan je pod duhovnom paskom ajatollaha Mirze Fettaha Šehidija (*Mīrzā Fattāh Šahīdī*), šejha Kazima Širazija (*Kāzem Šīrāzī*), Sejjida Abdul-Hadija Širazija (*Abdol-Hādī Šīrāzī*), sejjida Ebul-Kasima Hubija (*Abol-Qāsem Xūbī*) i sejjida Mohsina Hakima (*Mohsen Hakīm*). Filozofiju i islamsku gnozu izučavao je kod Aga Mirze Mahdija Aštijanija (*Āqā Mīrzā Mahdī Āštiyānī*) u Teheranu i poznatoga arifa, šejha Mortazaa Talekanija (*Mortazā Tāleqānī*) u Nedžefu da bi na koncu i sam postao glasoviti filozof svoga vremena i stekao međunarodni ugled. Dosada

¹ Izvornik: *Mağalle-ye Nahğol-balāge*, „Dar mahzar-e ostād-e Ğa'fari“, 1380/1, str. 51–65.

je objavljeno više od 80 djela allame Dža'ferija, a neka, kao komentar *Mesnevije* u 15 tomova, doživjela su ponovna izdanja. Osim toga rukovodio je dvanaestogodišnjim projektom abecednog klasificiranja stihova iz *Mesnevije*. Ovo četvorotomno djelo pod naslovom *Az daryā be daryā* jedno je od najpotpunijih djela ikada objavljenih u ovoj oblasti. Jedno od njegovih najznačajnijih djela jeste cjelovit komentar *Nehdžul-belage* u 27 tomova na perzijskom jeziku. Također, iznimnu vrijednost ima djelo *Moulawī wa ġahānbīnihā*, u kojem allame Dža'feri analizira Mevlaninu misao i komparira je s filozofskim svjetopogledom Istoka i Zapada. U oblasti ljudskih prava i, napose, ljudskih prava u islamu, objavio je iscrpno djelo u kojem je iznio neka nova stajališta u tom pogledu koja su pobudila iznimno interesiranje učesnika islamske konferencije. Djelo je prevedeno na engleski jezik, a trenutno se prevodi i na japanski jezik. Više od 60 djela allame Dža'ferija nije objavljeno i za očekivanje je da i ona uskoro budu predstavljena čitateljstvu. Dakle, uzimajući u obzir objavljene i neobjavljene knjige, književno-znanstveni opus allame Dža'ferija obuhvata više od 150 naslova iz oblasti islamskog prava, humanističkih nauka, psihologije i pedagogije, islamskih naučavanja, teorije estetike i umjetnosti u islamu, rasprava iz filozofije i apologetike s autentičnim i originalnim stavovima. Dosada je veliki broj profesora, istraživača, spisatelja i mislilaca diljem islamskoga svijeta vodio znanstvene rasprave s allamom Dža'ferijem, koje su objavljene u dvotomnom djelu pod naslovom *Takāpūy-e andīšehā*. Važno je napomenuti da je allame Dža'feri vodio prepisku i s čuvenim engleskim filozofom Bertrandom Russellom u kojoj je kritizirao neke Russellove stavove. Dio prepiske objavljen je u djelima: *Naqd wa barrasī afkār-e Rāsel* i *Touzīh wa barrasī mosāhebe Rāsel*. Također, značajno je njegovo djelo *Barrasī wa naqd-e sargozašt-e andīšehā*, u kojem je podvrgnuo kritici Alfreda Norta Vajtheda, oca matematičke logike i jednog od najpoznatijih evropskih filozofa. Allame Dža'feri napisao je i kritičko djelo o pozitivizmu i neopozitivizmu savremenog Zapada u kojem je kritizirao stajališta Kanta, Hegela, Descartesa i Davida Humea. Allame Dža'feri preminuo je 1377. S. / 1999. u Londonu.

Bibliografija djela allame Dža'ferija

Fikh

1. *Poslanice iz fikha (Rasāel-e feqhī)*. Neke od tema obrađenih u ovim poslanicama jesu: čistota sljedbenika Knjige; pravo životinja u islamskom fikhu; sankcija za krađu u islamu; kompariranje ljudskih prava u islamu i na Zapadu; rasprava o pozivanju na dobro i odvracanju od zla; civilizacijska odgovornost spram krivičnih djela maloljetnih delikvenata u islamskom pravu.
2. *Globalna ljudska prava u islamskom i zapadnom svjetopogledu (Hoqūq-e ġahānī bašar az didgāh-e eslām wa ġarb)* – izdanje na perzijskom i engleskom jeziku.
3. *Pravno razmatranje programa ljudskog genoma (Barrasī feqhī wa hoqūqī tarh-e žanom-e ensānī)*.
4. *Dojenje (Al-Rezā')*.

Filozofija

1. *Prinuda i slobodna volja (Ġabr wa extiyār)*;
2. *Sabrani članci (Maġmū'e-ye maqālāt)* u kojima su obrađene neke od sljedećih tema: "Potpuni Descartesov dokaz o postojanju Boga"; "Nužni dokaz u potvrđivanju Boga"; "Kretanje i promjena kretanja"; "Promjena s kur'anskog stanovišta"; "Priroda i meta-priroda"; "Znanost u službi čovjeka"; "Odnos između znanosti i zbilje znanosti i gnoze u svjetonazoru Ibn Sinaa";
3. *Veza čovjeka i Boga (Ertebāt-e ensān wa xodā)*;
4. *Ideal života i idealan život (Īdeāl-e zandagī wa zandagi-ye ideāl)*;
5. *Kritika stajališta Davida Humea (Naqd-e nazariyāt-e Deywīd Hyūm)*;
6. *Estetika i umjetnost sa islamskog stanovišta (Zībāyī wa honar az didgāh-e eslāmī)*;
7. *Kritička analiza djela "Barrasī wa naqd-e sargozašt-e andīsehā"*, – koje se smatra jednim od najeminentnijih djela Alfreda Norta Vajtheda u zapadnoj filozofiji;
8. *Poruka razuma (Peyām-e xerad)* – djelo sadrži izlaganja allame Dža'ferija na međunarodnim simpozijima;

9. *Filozofija religije (Falsafe-ye dīn);*
10. *Istraživanje o filozofiji znanosti (Tahqīqī dar falsafe-ye 'elm);*
11. *Filozofija i svrha života (Falsaf-e wa hadaf-e zandagī);*
12. *Filozofija i kritika sekularizma (Falsafe wa naqd-e sekūlārīzm);*
13. *Mevlevi i svjetopogledi (Moulawī wa ġahānbīnīhā) [...];*
14. *Muzika s filozofsko-psihološkog aspekta (Mūsīqī az dīdgāh-e falsafī wa rawānī).*

Gnoza

1. *Islamska gnoza ('Erfān-e eslāmī);*
2. *Razlikuju li se međusobno Šerijat, tarikat i hakikat (Āyā šarī'at, tariqat wa haqīqat bā yekdīgar motafāwetand)?;*
3. *Zazivanje imama Husejna u pustinji Arefat – na perzijskom i arapskom jeziku (Nayāyeš-e emām Hoseyn dar sahrā-ye 'Arafāt);*
4. *Komentar i kritička analiza Mesnevice (15 tomova) (Tafsīr wa naqd wa tahlīl-e Masnawī);*
5. *Hazreti Ali i gnoza (Hazrat-e 'Alī wa 'erfān);*
6. *Uzroci i faktori privlačnosti Mevlanina govora ('Alal wa 'awāmel-e ġazabīyyat-e soxanān-e Moulawī)*
7. *Islamske znanosti*
8. *Prijevod i komentar Nehdžul-belage (27 tomova) (Tarġome wa tafsīr-e Nahġol-balāġe);*
9. *Cjelovit prijevod Nehdžul-belage (1 tom) (Tarġome-ye kām-e Nahġol-balāġe);*
10. *Čovjek u kur'anskom gledištu (Ensān dar dīdgāh-e Qor'ān);*
11. *Imam Husejn, šehid kulture napretka ljudskosti (Emām Hoseyn, šahīd-e farhang-e pīšrow-e ensāniyyat);*
12. *Ali iz Alijeva ugla ('Alī az dīdgāh-e 'Alī);*
13. *Znanost i religija u racionalnom životu ('Elm wa dīn dar hayāt-e ma'qūl);*
14. *Etika i mezheb (Axlāq wa mazhab);*
15. *Spoznaja sa znanstvenog aspekta i Kur'ana u književnosti i istraživanja o njihovim temeljima (Šenāxt az dīdgāh-e 'elmī wa Qor'ān dar adabīyyāt wa tahqīqāt dar mabāniy-e ānhā).*

Književnost

1. *Tri pjesnika (Hafiz, Sa'adi, Nizami) (Se šā'er – Hāfez, Sa'dī, Nezāmī);*
2. *Teozofija, etika i gnoza u poeziji Nizamija Gendževija (na perzijskom*

- i ruskom jeziku) (*Hekmat wa axlāq wa 'erfān dar šēr-e Nezāmī Ganğawī*);
3. *Analiza Hajjamove ličnosti* (razmatranje filozofske, književne, znanstvene i religijske misli) (*Tahlīl-e šaxsiyyat-e Xayyām*);
 4. *Iz mora u more* (abecedno klasificiranje stihova iz *Mesnevije*) (*Az daryā be daryā*).

Gnoza i islam*

Razgovor o gnozi započet ćemo Vašom definicijom gnoze. Vi ste kazali:

”Islamska gnoza podrazumijeva širenje i svjetlosno oplemenjivanje ‘ljudskoga jastva’ u svijetu egzistencije s ciljem uprisutnjivanja ‘jastva’ u ozračju apsolutnog savršenstva koje u konačnici vodi ka viđenju Allaha.” Ova definicija razlikuje se od onoga što su o gnozi kazali prethodnici. Na početku želim da promotrite definiciju gnoze u kontekstu potrebe davanja precizne i valjane definicije.

Allame Dža'feri: “Nema nikakve sumnje da je tokom povijesti znanosti i filozofije pitanje ‘definicije’ imalo osnovnu ulogu, i moglo bi se kazati da se u prošlosti veća pažnja posvećivala definiranju negoli u sadašnjem vremenu. Filozofi i mislioci u razmatranju neke tematike trošili su obilnu moždanu energiju s ciljem njezina definiranja. Stoga je njihov misaoni sistem u humanističkim znanostima bio ustrojeniji i čovjek je znao, na osnovu definicije, koju tematiku treba razmotriti. Tokom posljednjih stoljeća metoda analize u znanosti i filozofiji dovela je do toga da se ne poklanja velika pažnja ‘definiranju teme’. Primjera radi, kada se govori o zakonu, on se ne definira i samo se spominju njegove karakteristike.

Kazali smo da su raniji filozofi i mislioci više pažnje posvećivali definiranju. Kao primjer kazat ću da imamo definiciju filozofije o kvantitetu, čemu danas ne posvećujemo pažnju. U ljudskim znanostima pitanje ‘definiranja’ dolazi na prvo mjesto i ako naše definicije nisu

* U ovom dijelu rada dat će se izabrani dijelovi intervjua koji je obavljen s allamom Dža'ferijem.

precizne, nećemo dosegnuti logičke i ustrojene spoznaje. Jedan od faktora stagniranja humanističkih znanosti u ovom našem dobu jeste nepostojanje jasne definicije. Da li danas imamo precizne definicije za pojmove kao što su: čovjek, zbilja, vrijednost i pokretački faktor povijesti? Danas zbog toga trpimo velike štete. Svako uzima u obzir samo jedan aspekt tematske suštine i daje definiciju tog jednog aspekta, krećući u istraživanje.

Na koncu, analizirali smo preko osamdeset definicija religije i uvidjeli da su istraživači uzimali u obzir samo jedan njezin aspekt i na temelju njega definirali religiju (Falsafe-ye dīn). Kada se ovo ima u vidu, onda je problem definiranja veoma aktualan. Ne želimo kazati da je ispravno sve ono što su kazali prethodnici, nego smatramo da su oni poklanjali pažnju 'definiciji'. Sve što je suptilnija tematika koju obrađujemo, i naša definicija trebala bi biti preciznija. Gnoza je, također, jedna od tema koju, ukoliko želimo proučavati, trebamo ponuditi njezinu ispravnu definiciju. U literaturi o gnozi i tesavvufu dato je više od stotinu definicija, isto kao što za kulturu imamo oko 150 definicija. Razlike u definiranju dolaze stoga što svako nudi definiciju koja odgovara vlastitom duhovnom kušanju, unutarnjim stremljenjima i saznanjima koja posjeduje o gnozi. Neke od ovih definicija lične su i nemaju korist u općem smislu. Ono što može prouzročiti tmine, kada je o definiranju riječ, jesu riječi i izrazi. Naše humanističke znanosti prepune su priče o grožđu (*angūr* – per., *inab* – ar., *ozūm* – tur. i *astāfīl* – gr. – op. prev.) (*Masnawī Ma'nawī*, II). Dakle, kada je o definiranju riječ, suočeni smo s ovim problemima. Ni gnoza nije izuzetak u tom pogledu i na nama je da rasvijetlimo šta je naš zadatak u definiranju gnoze.

U vezi s gnozom mogu se aktualizirati pitanja kao što su: da li je gnoza lični odnos između čovjeka i zbilje? da li je gnoza kategorija kretanja i usmjerenost k upotpunjavanju? da li je gnoza plod izravnoga osvjedočenja (*šohūd*) i da li se u gnozi racio može ostaviti po strani? Na stazi gnoze koje puteve treba odabrati? Sva ova pitanja veoma su važna. Ne kažem da ova pitanja nisu nikako razmatrana, ali nisu motrena na način koji bi omogućio pravilnu definiciju gnoze tj. da njima budu obuhvaćena sva njezina pojavna opredmećenja, izbjegavajući eventualne zapreke. Definicija koju ste spomenuli na početku razgovora mogla bi se uzeti u obzir i moglo bi se govoriti o njoj. U ovoj definiciji pod širenjem se podrazumijeva kretanje. Prema ovoj definiciji, svako može polučiti korist iz gnostičkih stanja a da mu pri tome ne bude prigovoreno. To

znači da, ako se suoči s nekim pitanjem, može na sebe preuzeti obavezu pružanja odgovora.”

Trebamo nešto kazati i o izvorima i ishodištu gnoze. Neki istraživači, posebno orijentalisti, iznijeli su teze da je islamska gnoza iznjedrena iz kršćanske odnosno indijske misli. Neki smatraju da je izvor islamske gnoze Kur'an časni, Poslanikov sunnet, gnostička stanja Poslanikova i zazivanja imama. Ajete poput ovih: *On je Prvi i Posljednji* (Kur'an, Al-Ḥadīd: 3); [...] *jer Mi smo njemu bliži od vratne žile kucavice* (Kur'an, Qāf: 16) neki smatraju izvorištem gnoze. Kakvo je Vaše mišljenje o ovom pitanju?

Allame Dža'feri: “Rasprave na ovu temu imamo i u filozofiji, odnosno da li imamo nezavisnu islamsku filozofiju ili je ona preuzeta iz Grčke i drugih istočnih krajeva koji su predstavljali polazište iz kojeg se filozofska misao prenosila u Grčku i da li su islamski filozofi obrađivali grčku misao? Isto pitanje može se postaviti i o gnozi, odnosno da li je islamska gnoza neovisna ili ne? Ograničimo li je na jedan poseban region i kažemo: ‘Jedan poseban region bio je ishodište filozofsko-gnostičkoga svjetopogleda i odatle je prenesen u ostale krajeve’, iznosimo tvrdnju bez ikakva uporišta. Budući da su gledišta i izravna osvjedočenja vezana za čovjeka, tako ni gnoza ne može biti vezana za jedno određeno mjesto. Kao što se ne može povući prava linija evolutivnog razvoja, to se ne može učiniti ni za gnozu. Znamo da je Mezopotamija imala velikog utjecaja na začetak civilizacije i njezinu evoluciju, kao što su i Indija i Iran imali ulogu u ljudskoj civilizaciji. I kao što se ne može reći: ‘Civilizacija je začeta u tom i tom regionu i druga mjesta u tome ne igraju nikakvu ulogu’, takvo što ne može se utvrditi ni za gnozu. Pošto filozofija tretira svijet egzistencije, a gnoza je na razini izravnoga osvjedočenja koje je Bog smjestio u čovjekovu nutrinu u cilju dosezanja Istine (*Haqq*) i zbilje (*haqīqat*), dakle i filozofija i gnoza povezane su s poimanjem. Čežnja za kretanjem i gnozom u čovjekovu je biću i ukoliko ne bude prepreka na čovjekovu putu, on će polučiti korist iz gnoze.

Dvije stotine godina prije Homera Feničani su iznijeli stajalište o atomskim česticama. U Indiji su, također, hiljadu godina p. n. e. vođene rasprave na ovu temu. U Grčkoj je Demokrit 450. godina p. n. e. iznio stajalište o atomskim česticama. Isto tako i gnostičke svjetlice zaiskrile su na raznim mjestima i u raznim regionima.”

U kojoj mjeri Kur'an smatrate ishodištem islamske gnoze?

Allame Dža'feri: "Gnostička naučavanja koja su se pojavila na raznim mjestima nisu zasićena u svim aspektima. Jedna vrsta gnoze tretira jedinstvo postojanja i egzistenciju smatra samo jednom zbiljom. Kako kaže Džami (Ġāmī):

*Kad Haqq kroz sitnice i krupnice objelodani se
svijet ovaj pun štete i koristi očitova se.*

*Kada ponovo ode svijet i stanovnici njegovi,
Haqq ukaže se na razini uopćenosti.*

To je upravo jedinstvo postojanja koje je postojalo u Indiji a čije korijene možemo pronaći u antičkoj Grčkoj. Mi ne prihvatamo ovakvu vrstu gnoze jer se na osnovu nje ne priznaju temelji aška, odgovornosti, vrijednosti i veličine ličnosti. Ako se postavi temelj da je postojanje jedna zbilja a da su množtvosti (*kesrāt*) imaginarne, to nije u skladu s islamskom gnozom. U islamu se ne može vidjeti čisti panteizam. U nekim gnostičkim učenjima, kao u budističkoj gnozi, postoji 'nestanak jastva' (*fanā-ye man*). U stanju *nirvane* 'jastvo' nestaje potpunim iščeznućem. 'Jastvo' ulazi u jedan apsolutni svijet u kojem čak ni ne kaže da postoji ikakvo 'jastvo' koje se sjedinilo s tim apsolutnim svijetom. Ovakvo nešto ne postoji u islamu. U islamskoj gnozi može se ovako kazati:

*Ti nećeš postati On, ali ako se potrudiš,
putem na kojem će iz tebe tepstvo pojaviti se, ići ćeš.*

To znači, Vi se možete naći pod zrakama privlačnosti gospodarećeg Sunca. Vi koji ste kiselo grožđe možete se preobraziti u grožđe čija je *šira* (slatki sok zrelog grožđa – op. prev.) *šira* egzistencije. Islamska gnoza u ovome aspektu razlikuje se od ostalih gnozā. Duhovne vježbe i gnostička percipiranja donose jednu posebnu unutarnju bodrost i radost. Jedan od velikana materijalizma kazao je: 'Najljepši pravac koji se može prihvatiti jeste gnoza, ali nemamo nikakva dokaza za njega.' Neki su gnozu smatrali prihvatljivom i prijemčivom stoga što ona izaziva unutarnju radost. Treba se razmotriti da li je ova radost cilj gnoze ili je cilj upotpunjujući preobražaj? Da li ta radost znači da čovjek nema osjećaj dužnosti i odgovornosti? Drugim riječima kazano: da li u gnozi

postoji jedino 'ne'? Za neke je gnoza u ovom značenju zanimljiva jer smatraju kako čovjek nema sposobnost da podnese veliki teret obaveza i teškoća u ovome svijetu. Da li je ovako shvaćena gnoza korak u pravcu vječnosti i preobražaja? Ovo je veoma važno pitanje. U islamskoj gnozi materijalna egzistencija postaje 'uglačana', a ne izbrisana. Nije to kao u ovome stihu:

*Sve stvaranje imaginacija je i maštarija,
ili tek puke slike u ogledalima.*

Materija postaje uglačana i pokazuje svoju onostranost. Čak i radnik u radionici može dah gnoze udahnuti u svoju nutrinu jer za njega gvožđe može postati poput ogledala koje pokazuje Istinu i zbilju.”

Vi, kada tretirate pitanje islamske gnoze, obavezno se vraćate *Knjizi i sunnetu* i veoma rijetko može se vidjeti da se u svojim djelima pozivate na riječi sufija i gnostika čija imena bilježi povijest islamske misli. A ako to i činite, onda su ti citati praćeni kritičkom analizom, tj. ako je tematika usklađena s *Knjigom i sunnetom*, ona je prihvatljiva, a ako nije, opovrgava se. Drugim riječima, Vi branite gnozu koja je u skladu s islamskom kulturom, a ne gnozu koja je cirkulirala tokom povijesti islamskog perioda. Naravno da gnoza islamske epohe u većini slučajeva korespondira s *Knjigom i sunnetom*.

U svojim djelima govorite o trima vrstama gnoze: pozitivnoj gnozi; odričnoj gnozi; posjednicima duhovnih kušanja i stanja (*arbāb-e zouq wa hāl*) i smatrate da svaka od njih ima posebne karakteristike. O pozitivnoj gnozi kazali ste: “U ovoj gnozi čovjekovo sepstvo (*xod-e ensānī*) unižava se, pažnja se usredsređuje na odlike upotpunjavanja čovjekova duha. Ništa se ne eliminira kod čovjeka i vodi se računa o čovjekovu odnosu s drugim ljudima i o njegovoj odgovornosti.” Molim Vas recite nešto o pozitivnoj gnozi i njenim odlikama.

Allame Dža'feri: “Veoma dobro ste ovo uočili. Ako Bog da, da Vas Allah uputi. Mislim da djelovanje velikog broja gnostika ne pokazuje da su se oni posvetili tumačenju egzistencije niti da su usmjerili pažnju na čovjeka 'onakvog kakav on jeste' i 'kakav treba biti'. Ja to nisam vidio

kod osoba koje su bile predmetom pažnje našeg društva i s kojima sam, čak, održavao kontakt. Jedino sam vidio ovo:

*Ej bulbule duše, sjećanje na tebe opi me,
ej, izvoru tuge, sjećanje na tebe unizi me.*

*Uživanja ovog svijeta sva odbacih,
kad sjećajuć' se Tebe hal obuze me*

Mevlana kaže: 'Dokle misliš biti obožavatelj *hala*? Kada ćeš postati Bogoštovatelj? Vi ste robovi (*barde*) i sluge *hala*. Kada ćete biti robovi (*bande*) Boga?' To je ono što Mevlanu čini Mevlanom. Ovakvo promišljanje zapazio sam i kod Alije ibn Ebi Taliba. Sav njegov govor i svi njegovi postupci samo su zarad Istinitog Boga i zbilje. On je toliko daleko od samoga sebe da čak ne želi nikakav znak niti obilježje koje bi ostalo nakon njegove smrti. *Murid* jednoga od šejhova došao je kod Ebu Seid Ebul-Hajra i kazao: 'Moj učitelj i objekt moje želje (*morād*) kaže: Ja sam slon a Ebu Seid je komarac.' Ebu Seid odgovori: 'On je i komarac'. Zar za dva čovjeka sjedinjena s Istinitim imaju značenje ovakve riječi? Džami je rekao o Halladžu:

'Kada je Mensur pokucao na vrata Džunejdova saraja, Džunejd je upitao: 'Ko je?' 'Istiniti (*Haqq*)', odvratio je. Džunejd reče: 'Ne, *Haqq* već ka *Haqqu*. (اى خشبة تفسدها) - Kojih li vješala drvo će se "omastiti" tobom?' (*Nafahāt-ols*, str. 150).

[Doslovan prijevod bio bi: "Drvo kojih vješala ćeš pokvariti?"]

U ovakvim vrstama gnoza postoje svjetlice ljudskoga *fitreta*, ali su one, nažalost, zaprljane. One su neusklađene s mezhebom, etikom i ljudskom kulturom koji vode ka čovjekovu sazrijevanju. Ovo su samo lična i posebna stanja koja aktualiziraju ljepotu egzistencije i usrećuju se njome. Alija kaže: 'Tako mi Boga! Kada bi mi dali svih sedam ovosvjetovnih sfera sa svim što je pod njihovim nebesima da otkažem poslušnost Bogu, otimajući silom ljuspicu ječmenog zrna iz usta jednog mrava, nikada ne bih učinio takvo što' (*Nahǧol-balāǧe*, Hutba 224).

Ako u ovim Alijinim riječima nema gnoze, pa šta bi onda bilo značenje gnoze? Mi prihvaćamo islamsku gnozu stoga što ona obuhvaća sva pitanja koja se tiču čovjeka i što ih usklađuje. Islamska gnoza jeste ta koja Aliji ibn Ebi Talibu stavlja u ruke lopatu i potiče ga da se zaputi u pustinju. Upravo ta gnoza daje mu sudsku vlast i hilafet. Da pojasnimo.

Sva stanja ovoga gnostika pokazuju zbilju: kako onoga dana kada su mu se ljudi priklonili, tako i onoga dana kada su mu okrenuli leđa. On je podjednako želio pravednost i za prijatelja i za neprijatelja. To je gnoza o kojoj govorim.

Prema tome, ja gnozu dijelim na pozitivnu i odričnu. U odričnoj gnozi neke kategorije kao tjelesni nagon brišu se, dok ako bi bilo nužno da se ovaj nagon ignorira, zašto ga je onda Bog stvorio? Nijedna stvar ne može se oduzimati od čovjeka već njeno djelovanje treba ustrojiti i urediti prema zakonu. Razum je, također, kategorija koja se ne treba negirati, nego treba odrediti način njegova djelovanja i funkcioniranja. To znači da razum treba djelovati u različitim sferama, kao što su matematika i znanosti te da ne treba negirati izravna osvjedočenja gnoze. Neki su kazali: 'Razum je brana putnicima, o mladiću'. Pa koji to razum? Šta se podrazumijeva pod razumom? Ako je razum Božiji zakon koji nam stvara preduvjete i osigurava nam život i ustrojava naša saznanja, onda ga ne smijemo ignorirati i biti indiferentni prema njemu. U islamu se razum ne negira, nego se kaže da je razum ograničen u razmatranju nekih dubokih tema, kao što je pitanje određenja i sudbine (*qazā wa qadar*)."

Vi ste spominjali još neke karakteristike pozitivne gnoze. Primjera radi, kazali ste: "U pozitivnoj gnozi dužnost i obaveza imaju jedan poseban sjaj; događaji dobijaju refleksiju u skladu s realnošću; *salik* se kreće stazom k Istinitome i zbilji, a mjerilo istine i zbilje jesu Božije naredbe." Dakle, moglo bi se postaviti pitanje: u kojoj mjeri islamska gnoza može obuhvatiti pitanja ljudskoga života, budući da neke gnoze, napose indijska gnostička učenja, ne obuhvataju sva pitanja čovjekova života a i da neki nagađaju kako sva gnostička učenja brišu ponešto iz života čovjeka.

Allame Dža'feri: "Ukoliko gnoza pred čovjeka postavi nejasnu ali veoma rasprostranjenu zbilju i ako čovjek sebe smatra segmentom te zbilje i unutarnjom vježbom upotpunjuje se kako bi je dosegnuo, a pri tome ne obraća pažnju na realni svijet, time neće riješiti problem. Gnoza koja ignorira neznanja i egoizme neprihvatljiva je. Ne smije se zadovoljiti samo sjedenjem pod plodnim drvetom stvaranja i život sažeti u gledanje njegovih lijepih grana i listova. Mi smo ljudi, a ljudi imaju dužnost da plaću za gladnim stomacima i neodjenutim tijelima i da rade na rješavanju ovoga. Ako se ljudski duh napoji hranom spoznaje, onda stomak više neće biti okupiran glađu. Sve ove tjelesne gladi povezane

su s glađu čovjekova duha koji još uvijek ne zna da je jedan segment ove beskonačnosti koju želi dosegnuti upravo ovdje, tj. da se ona vraća upravo ovim gladnim i bosim ljudima. Ovi ljudi staništa su očitovanja Božije volje i mudrosti. Svaki čovjek koji diše na ovoj Zemljinoj kori nosi vijest o tajni da ga je Božija volja dovela u postojanje. Zato su neki i kazali:

‘Ako se Sunce zarad Zemljana pomoli u osvit zore i kada samo jednu svijest uspavanu ne bi probudilo, sve dok ne iščezne iz vidokruga stanovnika zemaljskih, toga dana ono ne bi obavilo svoj posao!’

Ljudski život treba teći u ozračju gnoze a ne da jedinka sebe odvajava od drugih. Zar može biti da se karavani ljudi guše u neznanju a da se ja, sam, penjem u visine? Zar ne treba pomoći i drugima da se uspnu do vrha gnoze? O ovome se veoma malo vodi računa u neislamskim gnozama. U islamskoj gnozi kaže se:

Onaj ko osvane bez bilo kakve brige za pitanja muslimana on nije musliman!

U islamskoj gnozi važnost se pridaje društvenom aspektu čovjeka. Zar se može gledati da neko plače a da sam ja zadovoljan svojom unutarnjom radošću? Unutarnja radost dobra je pod uvjetom da nas kroz osjećaj odgovornosti prema drugima ponese ka visinama. Kant kaže:

‘O dužnosti! Ti uzvišeno veliko ime, ti ne laskaš nego zahtijevaš pokornost. *I svako malo pokreneš nečiju volju...*’

Ovaj ushit i zanos ne jenjava jer on svom puninom osjeća da ova svjetlost treba izvor i da ova vrijednost mora imati izvršitelja. Stoga začuđeno i sa strahopoštovanjem koje je obujmilo prostranstva njegova duha pita: ‘Dakle, o dužnosti, koji je to princip dostojan tebe iz kojeg si potekla? Koje je tebe dostojno porijeklo?’

Čovjek, budući da je djelić osjetilnoga svijeta, upravo posredstvom toga principa uzdiže se ponad sebe i taj ga princip povezuje sa stvarima koje jedino razum može pojmiti.”

U svojim djelima Vi opetovano govorite o četirima vrstama odnosa: o čovjekovu odnosu sa samim sobom, s Bogom, s egzistencijom i s drugim ljudima. Kakvo je vaše mišljenje o načinu na koji islamska gnoza tretira ovaj četvero aspektualni odnos?

Allame Dža'feri: “Kada je o ovom četverovrsnom odnosu riječ, treba se proanalizirati da li je njegovo okruženje racionalno ili induktivno. U ovom trenutku to za nas nije bitno. Gnostičko stajalište o ‘odnosu čovjeka sa samim sobom’ razlikuje se od ostalih naučavanja. Nažalost,

danas često čujemo kako se kaže: 'Preveliko približavanje samome sebi postalo je pogibeljno'. To znači, ne idite za *uprisutnjenim znanjem* ('*elm-e hozūrī*) koje jeste percipiranje biti. Nadalje se kaže: 'Čovjek ulaže napore da spozna 'jastvo' (*man*), a kad li će doći do toga da uredi svoj odnos s vlastitim jastvom, a kamoli da stavi pod kontrolu egoizam i egocentričnost!'

Nepostojanje je ogledalo, svijet je odraz, a čovjek kao oko odraza u njemu je skriven.

*Ti si oko odraza, a On nur oka je.
Okom oko zar vidjeti može se?*

*Svijet čovjek posta a čovjek svjetolik
Nema tumačenja jasnijeg od ovoga.*

(Šejh Mahmūd Šabestari)

Kod uprisutnjenog znanja čovjek svojim okom želi gledati sebe. Neki nisu obratili pažnju na ovo i zato nisu 'okusili' gnozu. Da bi čovjek iskusio gnostičko kušanje, on mora odrediti njegov odnos sa samim sobom. Kada ja ne znam ko sam, kakva mi je pozicija, kojim okeanom egzistencije plovi lađa moga bića i da li kompas moga bića ispravno radi ili ne? Gnoza je ta koja kaže: na početku vidi kakvi su tvoja savjest i razum koji su ti Bogom dani i koji su kompas tvoga bića. Veoma je mali broj naučavanja koja sepstvu (*xod*) pridaju takvu i toliku pažnju kao islam. U Kur'anu se kaže: 'O vi koji vjerujete! Promišljajte o svom popravljaju i popravljajte sebe' (Kur'an, *Al-Mā'ide*: 105).

Prema Kur'anu, ako čovjek bude upućen, makar sav svijet išao putem suprotnim od njegova, on je bolji od svih ljudi. Prema riječima Mevlane:

*Prođi baščom ovog svijeta samo jedne zore, o beharu,
da iz ružičnjaka svijeta ovog ljubomora jeseni iščezne.*

ili Gamama Hamadanija (*Ġamām Hamadānī*)
Istopi samu sebe svijeca dunjaluka, / zbog samo nekoliko leptirica.

* * *

Ibrahim je sam za sebe bio jedan ummet (Kur'an, *Al-Nahl*: 120).

On (Ibrahim, alejhisselam) zbog toga što je poznavao 'jastvo' sam za sebe sadržavao je egzistenciju. Jedna njegova dužnost bila je ta da je trebao zaklati svoje dijete, što on i prihvata. Ibrahim je dosegao takav stepen o kojem se u Kur'anu kaže: "Učinit ću da ti budeš predvodnik ljudima" (Kur'an, *Al-Baqara*: 124).

Njegovo (Ibrahimovo, alejhisselam) mjesto jeste na čelu gnoze. Prema tome, oni koji ne uzimaju u obzir ovaj četveroaspektualni odnos ignoriraju "vječnost jastva". "Jastvo" je to koje ide ka vječnosti. Gnoza znači dosegnuti zbilje pokretanjem ka "postajanjima" i "preobražajima". To znači da se "jastvo" kreće strujom postajanja i promjena i ako neko u susretu sa sobom bude poražen, on će pretrpjeti poraz i u svom odnosu s Bogom i svijetom egzistencije.

Ko spozna sebe, spoznao je svoga Gospodara Boga.

Azizuddin Nesefi (*Azīzoddīn Nasafī*) u djelu *Zobdat al-Haqāyeq* kaže: "Dervišu! Ko god hoće spoznati stvari 'onakvima kakve jesu' prvo treba spoznati sebe 'onakvim kakav jeste'."

Ukoliko čovjek kroz spoznaju samoga sebe uspostavi odnos s listom drveta, on će prosegnuti u simboliku svijeta; ako, pak, posegne za spoznavanjem svijeta bez toga da je spoznao samoga sebe, on neće raskriti tajnu svijeta. U takvom stanju svijest postaje poput ogledala, poput pehara u kojem se odslikava svijet (*ḡām-e ḡahānnamā*) pa čak kad bi se u peharu odslikao i svemir, takav čovjek ne bi imao saznanje o tome. Naravno, ne tvrdim da je znanje o egzistenciji neprihvatljivo bez odnosa sa samim sobom, već ovdje govorimo o tajnama i simbolici svijeta. U principu, čovjekov odnos sa sobom jeste taj koji daje značenje drugim vrstama odnosā i nakon njega dolazi čovjekov odnos s Bogom i kroz tu relaciju gnoza doživljava svoj procvat.

Ako je čovjek uspješan u odnosu sa sobom, on će onda napredovati i u odnosu s Bogom. Mnogi naši problemi u sferi teologije rješivi su ukoliko dosegne "jastvo". Primjera radi, na pitanje o tome kako Bog može stvoriti na hiljade međusobno suprotnih stvorenja, može se kazati: isto onako kako "jastvo" najednom spozna postojanje i ne-postojanje, i isto tako "jastvo" može razriješiti mnoštvo problema. Gnoza je veoma važna i u čovjekovu odnosu sa svijetom egzistencije stoga što ona svijet materije uzdiže u visine, a ne da svijet uzvišenosti spušta ka dolje (u nizine). Spočitali su Spinozi: "Vi ste Boga spustili dolje i poistovijetili

ga s prirodom”. Spinoza je odgovorio: “Nikako! Ja sam prirodu uzdigao u visine”.

*Veselim se svijetu jer svijet je radostan kroz Njega.
Ašik sam svega svijeta jer svijet sav je od Njega.*

Ovaj Sadijev stih nosi uzvišenu poruku i pokazuje ljepotu egzistencije. Znanstvenika i učenjaka koji sadrži gnostičku komponentu nauka uzdiže u visine. Primjera radi, Einstein o fizici kaže:

“Jedno uvjerenje i treće religijsko naučavanje, bez izuzetka, postoji u svemu, premda se u čistoj jednoobraznoj formi ne može nigdje pronaći. Ja ga osjećam kao doktrinu stvaranja ili bitka. Veliki je problem pojasniti ovaj osjećaj nekome ko ga je u potpunosti lišen, posebno stoga što se ovdje ne radi o Bogu, Koji Sebe očituje u različitim formama.

U ovom religijskom naučavanju jedinka osjeća sićušnost ciljeva i stremljenja čovječanstva te grandioznost i veličanstvenost koje se očituju s onu stranu stvari i pojava u prirodi i s onu stranu mišljenja. “Čovjek-jedinka svoje postojanje vidi kao jedan oblik tamnice tako da želi prhnuti iz kafeza tijela i najedanput cijelo svoje biće vidi kao jednu jedinstvenu zbilju” (*Donyāyī ke man mībīnam*, Albert Einstein, tarğomeye: Farīdūn Sālekī, str. 55).

Ovo su riječi jednog fizičara, a ne jednog gnostika. On je, također, kazao: “Percipiranje ljepote teorije relativiteta pomoglo mi je da je usvojim.” Gnoza je prepuna ovakvih sadržaja i ovakva značenja mogu se uočiti kod velikog broja pjesnika.

*Svakog trena u mašti lik tvoj gledam.
Kome reći šta vidim iza zastora ovoga?*

(Hafiz)

Gnoza svijet oblikuje kao jedan oslikani šaroliki zastor iza kojeg se ukazuje punina savršenstva i ljepote ■

Priredila i s perzijskog prevela Mubina Moker

A Short Biography of Allamah Ğa'farī

Summary

The text presents the distinguished Iranian *Allamah* Mohammad Taqī Ğa'farī. The text is divided into two parts: the first part presents a brief biography of *Allamah* Ğa'farī and a small part of his scholarly biography. The second part is an interview where *Allamah* Ğa'farī presents his own gnostic views, in the most understandable language, focusing on the need to revisit the gnostic thought in everyday life.

Key words: Mohammad Taqī Ğa'farī, gnosis, positive gnosis, negative gnosis, Kant.